

Oponentský posudok diplomovej práce Bc. Zdeňky Rottenbornovej *Síla ideologie: selektivní konstrukty Graye a Grubera* (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Katedra genderových studií, 2016. Vedúca práce: PhDr. Hana Havelková, PhD.)

Cieľom predloženej diplomovej práce je preskúmať konštruovanie rodových stereotypov v dvoch príkladoch populárno-psychologickej literatúry a spôsoby, akými sa tieto rodové stereotypy ustávajú. Vzhľadom na veľkú popularitu tohto druhu literatúry je téma práce zvolená vhodne. Výskumná otázka je tiež stanovená dostatočne úzko, aby mohla byť aj zodpovedaná.

V teoretickej časti autorka vymedzuje základné pojmy v oblasti rodových štúdií aj základnú kritiku skúmanej literatúry z psychologickej perspektívy. Autorka v nej dobre poukazuje na to, že hoci sa kritiky pop-psychológie samotnými psychológmi triafajú do spôsobov popularizácie vo vnútri vlastnej profesie, nevšímajú si už tak to, ako sa s kvázi-psychologickými teóriami narába mimo ich profesijný okruh, v bežnom povedomí.¹

V teoretickej časti podľa môjho názoru chýba hlbšie objasnenie toho, ako autorka chápe ideológiu. Hneď v Úvode predpokladá, že analyzované „knihy jsou ideologické“ (s. 8). Neskôr hovorí o „tradiční ideologii“ (s. 37) a vzťahuje ju na rodové vzťahy. Zdá sa, že autorka stotožňuje ideológiu s manipuláciou („iž na základě prvního čtení je patrné, že u analyzovaných textů je v popředí ideologie a stojíme tváří tvář textům silně manipulativním“, s. 13), pričom sa v texte odvoláva na Halla a McRobbie. V tej súvislosti sa ponúkajú otázky: Ako chápú ideológiu tento autor a autorka? Protirečí či podporuje jej chápanie nimi chápaniu predstavenému autorkou? V akom vzťahu je ideológia k hegemonii?

Zhrnutie literatúry kritickej ku Grayovej publikácii a hlavnej téze o nezmieriteľnej rozdielnosti žien a mužov považujem za nedostatočné. Spolu zhrňa šesť publikácií (Ahmad et al. 2010; Dartnell – Booroff 2005; Kimmel 2008; Wood 2002; Wood 2008), z toho dve však možno považovať za celkom nerelevantné (Dartnell – Booroff 2005; Wood 2008). Keď autorka prechádza literatúrou kritickú ku Grayovej publikácii, zamieňa si navyše Garyho Wooda a Juliu Wood². Zároveň by bolo dobré neanalyzovať populárno-psychologickú knihu ďalšou populárno-psychologickou knihou, ale výskumom publikovaným v recenzovaných časopisoch. Čo sa textu Dartnell – Booroff (2005) týka, Grayove publikácie ironizuje a ironizuje aj použitie vlastnej (astrobiologickej) vedeckej metódy na ich analýzu.³ – Zdá sa, že zhrnutie kritickej literatúry vzniklo málo metodickým internetovým vyhľadávaním. Premyslenejšie hľadanie v databázach recenzovaných časopisov by nepochybne vygenerovalo zaujímavú – a využiteľnú – kritickú literatúru.⁴

Autorka dobre volí chápania rodu, ktoré jej majú napomôcť v analýze – ide o koncepcie Joan Wallach Scott a Sandry Harding, ktoré zdôrazňujú to, čo je dôležité aj pre autorkinu analýzu – rovinu normatívnych koncepcií ženskosti a mužskosti a symbolickú rovinu rodu. Za

¹ Zdá sa, že v tejto tradícii žiaľ pokračuje aj ďalšia literatúra. Napr. aktuálne *Dějiny české a slovenské psychologie* (Horáková - Hoskovecová, S., Hoskovec, J., & Heller, D. /2016/. Praha: Karolinum) sú síce uzavreté kapitolou o pseudopsychológii, v tejto práci analyzovanej literatúre sa však nevenujú.

² Wood, J. T. (2002). A critical response to John Gray's Mars and Venus portrayals of men and women. *Southern Communication Journal*, 67(2), 201-210. doi: 10.1080/10417940209373229; Wood, G. W. (2008). *Sex, lži a stereotypy*. Praha: Ottovo nakladatelství.

³ Na tento charakter textu a jeho obmedzené využitie pre jej vlastný účel mala autorku upozorniť skutočnosť, že text – hoci napísaný výskumníkmi z University College London – nebol publikovaný vo vedeckom časopise, ale na ich webovej stránke.

⁴ Krátke vyhľadávanie oponentky vygenerovalo napr. tieto texty: Cameron, D. (2010). Gender, Language, and the New Biologism. *Constellations*, 17(4), 526-539. doi: 10.1111/j.1467-8675.2010.00612.x; Crawford, M. (2004). Mars and Venus Collide: A Discursive Analysis of Marital Self-Help Psychology. *Feminism & Psychology*, 14(1), 63-79. doi: 10.1177/0959353504040305; Potts, A. (1998). The Science/Fiction of Sex: John Gray's Mars and Venus in the Bedroom. *Sexualities*, 1(2), 153-173. doi: 10.1177/136346098001002002

problematické považujem ale sekundárne citácie týchto teoretičiek (s. 18 – 19). Ak sú pre prácu zásadné, bolo by dobré prečítať a pochopiť pôvodné texty a texty českých akademičiek použiť ako texty, ktoré napomáhajú pochopenie pôvodných koncepcií.⁵

V časti „Mechanismy konstruování a udržování maskulinity a feminity“ autorka uvádza rôzne dôležité pojmy: binarita, dualizmus, opozície, binárne opozície, bipolarita, komplementarita, dichotómie, androcentrismus. Dobre objasňuje prostredníctvom Bourdieua androcentrismus, menej zreteľným však je rozlišovanie pojmov binarita, dualizmus, binárne opozície, bipolarita, dichotómie. Nie sú totiž totožné, hoci by sa tak z ich diskusie autorkou mohlo zdať. V tejto časti autorka (na s. 26) tvrdí, že Foucault má predstavu preddiskurzívneho tela – neuvádza však odkaz. Mohla by ho uviesť a túto koncepciu vyložiť? Celkovo však možno povedať, že predovšetkým zhrnutie Bourdieuovho výkladu, aj stručné rozlíšenie pojmov stereotyp, archetyp a predsudok autorky pripravuje dobrú pôdu pre analýzu Grayovej a Gruberovej publikácie.

V úvode analytickej časti autorka dobre vysvetľuje, prečo dve skúmané knihy volí. Istý význam v svojom výklade pripisuje skutočnosti, že Gray má istú odbornú kvalifikáciu v psychológii, kým Gruber nie. Čo sa Graya týka, jeho odbornosť sa spochybňuje – a to nielen v početných internetových diskusiách, ale spochybňuje ju aj *Encyclopedia Britannica*⁶. Je škoda, že autorka sa tomuto aspektu nevenovala viac. Tento argument totiž opakuje aj ďalej (najmä v časti „Autor jako nositel pravdy a moci“, ale aj ďalej, napr. s. 46) a má byť pre ňu nosný.

Autorka vysvetľuje svoju výskumnú stratégiu a metódu. Tu sa však zameriava len na opis kvalitatívnej analýzy textov pomocou kódovania, nepíše však už nič o tom, čo je diskurzívna analýza a aké perspektívy v porovnaní s obsahovou analýzou textov pomocou kódovania sú pre ňu charakteristické a prečo to, čo jej má umožniť diskurzívna analýza, nie je možné urobiť pomocou druhej zvolenej metódy.

Neexistujúca diskusia diskurzívnej analýzy ako metódy potom znamená, že autorka ju stotožní s analýzou techník a stratégií presvedčovania, resp. manipulácie (s. 35 – 36). Intuícia autorky, že diskurzívna analýza by sa pre tento účel dala použiť, je správna, vyžadovala by si ale podrobnejšiu diskusiu a prípravu. V nej by sa veľmi pravdepodobne ukázalo, že z diskurzívno-analytického hľadiska bude mať menší význam hovoriť o manipulativnosti vyjadrovania Graya ako skôr o spôsobe konštruovania obrazu sveta, ktorý formuluje nárok na isté rodové usporiadanie spoločnosti a ktorý sa ako taký formuluje spojením deskriptívnych (ako sa veci majú) aj preskriptívnych (ako veci majú byť) tvrdení. V kontexte diskusie diskurzívnej analýzy by potom autorka mohla a mala zväžiť aj otázku ideológie.

Analýza argumentačných stratégií v časti 3.3.1 je pomerne prehľadná a je dobrým základným opisom danej literatúry. Tu by som ako bývalá amatérska astronómka upozornila autorku na rozdiel medzi astronómiou a astrológiou a na to, čo z týchto dvoch pozícií o Venuši a Marse možno vôbec tvrdiť (s. 39). Autorka veľmi dobre zapája do diskusie kozmológie Bourdieua. V tejto súvislosti autorka uvádza pomenovanie „planetární teorie“ (s. 39) – existuje autorka, autor, ktorý ho zaviedli alebo je to metaforické pomenovanie, ktoré používa autorka predkladanej práce? Ďalej, pri diskusii jaskyne a studne ako priestorov spojených s mužskosťou a ženskosťou sa autorka odvoláva na ich archetypálnu interpretáciu – neuvádza však zdroj tejto interpretácie (s. 41). Celkovo je možné povedať, že mnohé zo zistení, ktoré

⁵ Podobne by sekundárne citácie nemali mať miesto ani v časti 2.4, kde sa napr. Jungov pojem archetyp opisuje dokonca z tretej ruky („Dle Junga jsou archetypy obrazy kolektivního nevědomí, které chápe jako vrozené a dědíci se z generace na generaci. /Veselá In Knotková-Čapková, 2010: 94/.“, s. 29).

⁶ John Gray. (2016). In *Encyclopædia Britannica*. Dostupné na: <http://www.britannica.com/biography/John-Gray-American-author-and-pop-psychologist>

autorka robí v časti 3.3.1 sú nevyhnutnou súčasťou žánru svojpomocnej literatúry či populárno-psychologickej literatúry a ako také nie sú odlišujúcim znakom Grayovho písania. Kritika Graya by mala byť preto v tomto ohľade prepojená s kritikou žánru.

Samotná kvalitatívna analýza obsahu je predoslaná stručným opisom výskumného postupu. Nie je z nej ale celkom zrejmé, ktoré kategórie vygenerovalo otvorené kódovanie, ktoré kategórie zase axiálne kódovanie, či sa zastrešujúce kategórie vzídené z axiálneho kódovania prekrývajú s podkapitolami časti 3.3.2.

Samotné štruktúrovanie uvedenej časti je dobré, text je však pomerne popisný. Tam, kde začína konfrontovať Graya a feministickú literatúru, je výsledok tejto konfrontácie rôzny. Niekde feministická perspektíva dobre objasňuje problematiku Grayových tvrdení (zapojenie Connell, Bourdieuho), inde však celkom nie. Čo napríklad pre autorku vyplynie z tvrdenia, že opisy Graya vlastne možno celkom dobre zodpovedajú vysvetleniam rodovo odlišnej socializácie, ako o nich píše Nancy Chodorow (s. 49)? Ďalej, z analýzy autorky sa ukazuje, že Gray buduje istý naratív: ženy a muži žili 'pôvodne' oddelene, ale ich svety sa začali prepletať (s. 60). Možno by bolo zaujímavé zamerať sa pre objasnenie Grayových stanovísk viac aj na tento diachrónny aspekt – často totiž „zlaté časy“ v minulosti majú poskytovať predobraz pre želaný „návrät do normálneho stavu“. (Ku kozmológii sa tak môže pridať aj istá kozmogónia.) Ďalej, dobré je analytické porovnanie trópu muža, ktorý vie veci zariadiť a ženy, ktorá zostavuje komisie (s. 60 – 62).

Porovnanie Grayovej publikácie s publikáciou Gruberovou je základom dobrej štúdie toho, ako sa globálna populárno-psychologická hybridizuje, napája sa na existujúce tradície v obdobnom písaní a vytvára tak nové formy. V diskusii Grubera podľa môjho názoru chýba explicitnejšie zdôraznenie jeho sociobiologických, resp. evolucionistických zdrojov, resp. ich preskúmanie. Z toho, čo píše autorka (Gruberove referencie na corpus callosum, s. 70), sa zdá, že by tento smer skúmania mohol byť nosný.

Pre vyjasnenie argumentu práce by podľa môjho názoru bolo potrebné začleniť podrobnejšiu diskusiu o tom, v akom žánri sú obe knihy napísané. Vybíralova kritika pop psychológie je dobrá, ale nedostačujúca. Potrebovali by sme sa dozvedieť viac o tejto novodobej normatívnej literatúre, o knižnom trhu (produkcii, distribúcii, spotrebovávaní), v ktorom sa pohybuje, tiež o tom, do akej miery sú rodové vzťahy konkretizované v manželských či partnerských vzťahoch živnou pôdou tohto druhu literatúry. Autorka by nemala na zdanlivý paradox popularity knihy a zjednodušenia, ktoré kniha používa (knihy je „živ[ým] popis[em] reality“, /s. 38/), odpovedať len na základe svojich domnienok (s. 38) – k týmto otázkam existuje literatúra.⁷ Isté aspekty rozborov tohto druhu sú už v práci obsiahnuté, keď napríklad autorka uvažuje o tom, kto sú čitateľky a čitatelia Graya a Grubera (sú to predovšetkým ženy, či sú to aj muži?). Bolo by ich však dobré rozviesť a zvážiť to, ako predpokladané čitateľstvo determinuje podobu kníh.

Štylisticky práci možno vyčítať isté sugestívne slovné spojenia ako „je treba si uvědomit“ (s. 22) alebo aj neformálnejšie vyjadrenia (napr. „vydefinovať“, s. 28). Miestami autorka kladie otázky, na ktoré neodpovedá – bolo by dobré na ne buď odpovedať alebo ich v práci neuvádzať (napr. otázky v závere časti 3.3.1.1 na s. 37). Z hľadiska pravopisu by bolo dobré opraviť napr. nesprávne skloňovanie („logosem“, s. 29) a predovšetkým písanie čiarok v súvetiach (na mnohých miestach). Textu by prospela oprava preklepov a menších formálnych chýb, a to: písanie úvodzoviek vo vnútri úvodzoviek; správne označovanie

⁷ K tomu pozri napr. Ehrenreich, B., & English, D. (1978 / 2005). *For her own good : two centuries of the experts' advice to women*. New York: Anchor Books, ale najmä Illouz, E. (2008). *Saving the modern soul : therapy, emotions, and the culture of self-help*. Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press a ďalšie.

začiatkov a koncov citátov (napr. s. 29), vypísanie slova „druhých“ namiesto pomerne zvláštneho skrátene „2.“ (s. 53), podobne aj používanie skratky „NŽS“ bez skutočnej potreby používania skratky (s. 57; slovné spojenie sa totiž v texte opakuje minimálne); včlenenie medzery medzi slovo a pomlčku (na mnohých miestach).

Závažnejšou chybou je nesprávne citovanie. Jednak ide o už uvedené sekundárne citácie, či dokonca citácie z tretej ruky. Autorka však nesprávne cituje aj texty zo súborov textov, napr. Foucault 1996 (s. 13). Namiesto toho, aby citovala vybraný text z daného súboru, odkazuje na knihu ako takú. Podobným prípadom je aj citovanie Knotková-Čapková a kol. 2010, kde navyše dochádza k zvláštnej atribúcii istého chápania archetypu Foucaultovi. (Vie ho autorka dohľadať v pôvodnej literatúre, teda vo Foucaultovi?) Podobne by bolo treba opraviť aj citácie webových stránok (napr. s. 32, ale aj ďalšie). V zozname literatúry je tiež viacero chýb: nekompletné údaje o knihách (Dartnell – Booroff 2005), chýbajúca referencia na knihy Peasovcov, nejednotné citovanie časopiseckých článkov.

Autorka urobila dobrú analytickú prácu, no text by si ešte vyžadoval ďalšie kolo spresňovania a cizelovania.

Predložená práca spĺňa požiadavky kladené na diplomovú prácu. Odporúčam ju na obhajobu a navrhujem hodnotenie známku dobre (3).

Mgr. Ľubica Kobová, MA, PhD.

Praha, 30. 5. 2016